

De Cirkel bij Dante

Dante Alighieri (1265 - 1321)

Dichter, politicus, filosoof, taalkundige, wetenschapper, Florentijn, banneling, mysticus-minnaar.

Belangrijkste werken:

- Vita Nuova (Het Nieuw leven, 1293)

Autobiografisch. Beschrijft verband houdend met de ontmoeting met Beatrice. geschreven in de vorm van een serie anzona's met commentaar over ontstaat en literaire techniek. Zet uiteen wat de Dolce Stile Nuova is.

- Convivio (Het Gastmaal, 1304-1308)

3 canzona's van beperkte omvang, maar met zeer uitgebreid commentaar. Ogenscheinlijk liefdesgedichten, maar het commentaar groeit uit tot een bespreking van de vier manieren waarop een tekst gelezen kan worden (letterlijk, allegorisch, moreel, anagogisch), van de Ptolemeische sterrenkunde en van wat adel is en zou moeten zijn. Onvoltooid: Dante was van plan vijftien delen te schrijven, het werden er vier.

- Monarchia (De Monarchie, 1310)

Politiek-filosofische verhandeling over de verhouding paus/keizer, waar Dante specifieke ideeën over had.

- Divina Commedia (De Goddelijke Komedie, 1313 en later)

Beschrijving van Dante's tocht rond Pasen 1300 door Hel, Louteringsberg en Hemel. Hij wordt begeleid door Vergilius en later door Beatrice. De tocht heeft duidelijk een spiritueel karakter maar Dante weeft in het geheel zijn politieke en wetenschappelijke inzichten op levendige wijze in.

Dante op het WWW

Enkele van de Dante lokaties worden snel gevonden via de zeer nuttige On-line Books Page:

<http://digital.library.upenn.edu/books/>

Er zijn (minstens) twee handige zoeksystemen op het werk van Dante.

<http://dante.ilt.columbia.edu/comedy/index.html>

Hier kan handig op woorden in zowel Italiaans tekst als twee Engelse vertalingen van de Divina Commedia gezocht worden. Er zijn ook illustraties; van Botticelli, Dali, Doré. De kwaliteit (dwz. de resolutie) daarvan is vrij matig.

<http://dciswww.dartmouth.edu:50080/?&&&7&s>

Het Dartmouth-Dante project biedt onder andere de moge-

lijkheid bij een opgegeven locatie in de tekst van de Divina Commedia zo'n veertig belangrijke commentaren in verschillende talen uit de periode 1320-1985 in te zien.

Er is een gigantische hoeveelheid secundaire literatuur; elke uitgave van Dante's werk bevat wel een lijst. De volgende site geeft toegang tot 250.000 research papers:

<http://www.edlibrary.com/Dante/>

Voor wie als student een werkstuk over Dante wil (moet) maken, vindt vaste wel iets op:

<http://www.essays-on-dante.com/>

(All pre-written reports are only \$9.85 /page ..)

Deze tekstcollage

De volgende selectie van fragmenten geeft een indruk van de vele meetkundige en sterrenkundige verwijzingen in het werk. In dit opzicht is de collage verre van volledig.

Noot bij de gebruikte Commedia-vertaling

Op dit moment zijn vier Nederlandse vertalingen in versvorm van de Divina Commedia verkrijgbaar. Daarvan is die van Peter Verstegen en Ike Cialona de enige volledige berijmede; deze behoudt ook de terzinen-structuur van Dante en is makkelijk leesbaar. De vertalers offeren soms inhoudelijke details op aan de vorm; in veel gevallen geven ze dat aan in het notenapparaat, maar hieronder is toch een en ander aangevuld met fragmenten uit de inhoudelijk nauwkeuriger prozavertaling van Frans van Dooren. Deze echter omschrijft veel zaken vaak zó uitvoerig, dat men soms de indruk heeft met een vertaling van wetenschappelijk Latijn te doen te hebben in plaats van met een weergave van de levendige volkstaal van Dante. De gevorderde Dantelezer slaat - ook al is hij of zij aanvankelijk onbekend met het Italiaans - steeds vaker de oorspronkelijke tekst op.

Het Nieuwe leven (1293)

(Vita Nuova)
Vertaling: Frans van Dooren
Uitgeverij Kwadraat, Utrecht 1988

hoofdstuk V

Op een dag gebeurde het dat die allerliefste ergens zat waar woorden opklonken ter ere van de Koningin der glorie, en toevallig bevond ik me toen op een plaats vanwaar ik de bron van mijn zaligheid kon aanschouwen. En halverwege tussen haar en mij in rechte lijn zat een edele en zeer knap uitzierende dame, die herhaaldelijk naar mij keek, omdat zij zich verbaasde over mijn blikken, die naar haar leken uit te gaan. Het gevolg daarvan was dat velen dat kijken van haar opmerkten. Het trok zelfs zozeer de aandacht dat ik, toen ik van die plaats wegging, vlakbij me hoorde zeggen: 'Kijk eens wat die vrouw in hem aanricht.' En toen men haar noemde, begreep ik dat men het over haar had die zich halverwege op de rechte lijn had bevonden die uitgaande van de allerliefste Beatrice eindigde bij mijn ogen. Toen ik dat merkte, voelde ik me zeer getroost door de overtuiging dat ik mijn geheim op die dag aan niemand door mijn blik had verraden. Onmiddellijk vatte ik het plan op om van die edele dame een dekmantel der waarheid te maken. En ik kwam er zo openlijk mee voor de dag dat de meeste mensen die over mij spraken al gauw meenden te weten wat mijn geheim was. Achter deze dame verschool ik me een aantal jaren en maanden. En om de mensen in hun geloof te sterken, maakte ik voor haar wat versjes, waarvan ik hier alleen maar van plan ben dat gedeelte op te schrijven dat betrekking heeft op die allerliefste Beatrice. En ik zal ze dan ook, afgezien van een enkel vers dat haar lof lijkt te verkondigen, alle achterwege laten.

hoofdstuk XII, fragment

... En ongeveer in het midden van mijn slaap droomde ik dat er in mijn kamer een jongeman naast me zat in sneeuw-witte kleren, die met een bezorgde uitdrukking op zijn gezicht naar mij keek. En toen hij een poosje naar mij had ge-

keken, was het alsof hij zuchtend het woord tot mij richtte en zei: 'Fili mi, tempus est, ut pretermittantur simulacra nostra.'¹ Toen meende ik dat ik hem herkende, want hij sprak op dezelfde manier tot mij als hij het al vele malen in mijn slaap had gedaan. En terwijl ik naar hem opkeek, leek het alsof hij vol deernis stond te schreien en wachtte tot ik een paar woorden tegen hem zou zeggen. Daarop vatte ik moed en sprak tot hem: 'O heer van alle adel, waarom huilt gij?', en hij antwoordde: 'Ego tamquam centrum circuit, cui simili modo se habent circumferentie partes; tu autem non sic.'² En toen ik over zijn woorden nadacht, leken ze mij zeer duister. Met als gevolg dat ik mijn uiterste best deed om te spreken en me als volgt tot hem richtte: 'Hoe komt het, heer, dat gij in zo duistere woorden tot mij spreekt?' En terwijl hij het Latijn liet varen, zei hij tot mij: 'Vraag niet meer dan nuttig voor u is.'

Canzone uit hoofdstuk XLI

Vorbij de wijdst gespannen hemelboog verheft een zucht zich aan mijn hart ontstijgend: een nieuw begrijpen dat de liefde zwijgend vol tranen in hem stort, trekt hem omhoog.

En aangekomen bij wat hem bewoog ziet hij een vrouw die alle eer verkrijgend zijn pelgrimsgeest zo toestraalt dat hij hijgend haar schitteringen opvangt met zijn oog.

Hij ziet haar zo dat ik, als hij haar roemt, hem niet begrijp, hoe hij 't ook tracht te ontvouwen aan 't treurend hart dat hem tot spreken doemt.

Maar toch schenk ik hem gaarne mijn vertrouwen omdat hij steeds weer Beatrice noemt, zodat ik 't wel begrijp, o lieve vrouwen!

1. 'Mijn zoon, het is tijd dat we onze maskers afzetten.

2. 'Ik ben als het middelpunt van een cirkel, tot hetwelk zich alle delen van de omtrek in gelijke mate verhouden; gij zijt echter niet zo.'

Het Gastmaal (1304-1308)

(Convivio)
Vertaling Frans en Kees van Dooren
Ambo/Amsterdam, 2001

Canzone Primo (fragm.)

Voi, che 'ntendendo il terzo ciel movete,
udite il ragionar ch'è nel mio core,
ch'io nol so dire altrui, si mi par novo.

Eerste Canzone (fragment)

Gij wier begrip de derde hemel stuwt,
luister naar 't spreken in mijn hart, dat mij
zo vreemd voorkomt dat ik 't niet uit kan leggen.

Fragmenten uit de uitvoerige toelichting van Dante zelf op de letterlijke betekenis van 'de derde hemel'.

De derde hemelsfeer is die van Venus. Alle hemelsferen en hun samenhang worden in volgorde toegelicht en met een van de zeven vrije kunsten verbonden. De zesde sfeer is die van Jupiter.

Over Ptolemaeus:

Ptolemaeus merkte vervolgens op dat de achtste sfeer zich in verschillende richtingen bewoog, omdat de beweging ervan namelijk afweek van de rechte baan die van oost naar west liep. En omdat hij op filosofische gronden een Eerste Beweging noodzakelijk achtte, ging hij ervan uit dat er buiten de hemel van de Vaste Sterren nog een hemel moest zijn, waarvan de omwenteling van oost naar west zich globaal gesproken in ongeveer vierentwintig uur voltrok, om precies te zijn in drieentwintig uur en veertien delen van de vijftien van nog een uur.⁸⁷ Hij meende dus op basis van wat men in de astrologie en de filosofie voor waar hield, dat de waargenomen bewegingen wezen op het bestaan van negen bewegende sferen. Hun plaats laat zich inderdaad duidelijk bepalen door wat men met behulp van de perspectiefkunst,

de aritmetica, de geometrie en andere methoden, verstandelijk en zintuiglijk heeft waargenomen: bij de zonsverduistering bijvoorbeeld kan men met het blote oog zien dat de Maan lager staat dan de Zon.

De epicyclus van Venus

Op de rug van deze cirkel in de hemel van Venus, die nu ter sprake zal komen, bevindt zich een kleinere bol, die daar op eigen kracht ronddraait en waaraan de astrologen de naam Epicyclus geven.

De bewegingen van de hemel

Het aantal van deze Tronen³, aan wie de beweging van deze hemel is toevertrouwd, is niet groot, ofschoon hierover door de filosofen en sterrenkundigen verschillend wordt gedacht, zoals dit ook het geval is wat betreft de bewegingen van deze hemel. Ze zijn echter allen van mening dat er zoveel zijn als de hemel bewegingen maakt. Zoals in het boek *De aggregatione scientiae Stellarum*⁴ op grond van de beste astrologische bewijsvoering wordt geconcludeerd, zijn dat er drie: de eerste beweging maakt de ster in zijn epicyclus, de tweede in zoverre als de epicyclus en de hele hemel samen met de zon ronddraaien, en de derde volgens welke de hele hemel, die van de Vaste Sterren volgend, zich met een graad per eeuw van het westen naar het oosten verplaatst.⁵

De hemel van Jupiter is die van de Geometrie

Op dezelfde manier kan de hemel van Jupiter op grond van twee eigenschappen worden vergeleken met de Geometrie. Dit is in de eerste plaats het geval omdat hij zich tussen twee hemelen beweegt die zich verzetten tegen zijn matigende invloed, namelijk tussen Mars en Saturnus. Daarom

3. Een van de negen orden der engelen, aan wie Dante de beweging der hemelsferen toeschrijft.

4. Van de Arabische sterrenkundige Alfraganus (overleden in 834).

5. De graad per eeuw komt overeen met de 36" per jaar die Ptolemaeus (85-165 na Christus) noemt voor de jaarlijkse verplaatsing van het lente-punt; wat we tegenwoordig aan de precessiebeweging van de aardas toeschrijven. Hipparchus (190-120 voor Christus) gaf overigens al de waarde 46", dichter bij de huidige bepaling: 50.26".

zegt Ptolemaeus in zijn eerder genoemd boek dat Jupiter een ster is van een gematigde samenstelling, die even ver verwijderd is van de kou van Saturnus als van de warmte in Mars. De andere eigenschap bestaat hierin dat hij als enige onder de sterren zilverwit van kleur is. Dezelfde dingen treft men eveneens aan bij de wetenschap van de Geometrie. Deze beweegt zich ook tussen twee zaken die zich tegen haar verzetten, namelijk het punt en de cirkel, waarbij ik onder cirkel alle ronde vormen versta die twee- of driedimensionaal zijn. Volgens Euclides namelijk vormt het punt de grondslag en de cirkel de meest volmaakte figuur van de Geometrie en daarom in feite ook het einddoel ervan. Met als gevolg dat de Geometrie zich tussen het punt en de cirkel beweegt als tussen begin en einde. Deze twee tasten ook haar zekerheid aan, omdat het punt ondeelbaar en daarom onmeetbaar is en de cirkel zich door zijn ronding niet in een vierkant laat onderbrengen. Bovendien is de Geometrie volkomen zuiver en vrij van elke dwaling, een perfectie die zij zowel aan zichzelf ontleent als aan haar dienaar, die men met de naam Perspectief aanduidt.⁶

Canzone Seconda (fragm.)

Non vede il sol, che tutto 'l mondo gira,
cosa tanto gentil, quanto in quell'ora
che luce ne la parte ove dimora
la donna, di cui dire Amor mi face.

Tweede Canzone (fragment)

Niet ziet de zon, die rond de wereld draait,
ooit zo iets edels als op 't uur dat zij
haar licht zendt naar de plaats waar zich de vrouwe
bevindt over wie Amor mij doet spreken.

Commentaar van Dante zelf (fragmenten)

Ik begin met: *Niet ziet de zon, die rond de wereld draait.*

6. Dante (als enige overigens) geeft in totaal de volgende verbanden: Maan/Grammatica, Mercurius/Dialectica, Venus/Retorica, Zon/Aritmetica, Mars/Muziek, Jupiter/Geometrie, Saturnus/Astrologie, vaste Sterren/Fysica en Metafysica, Primum Mobile/Moraal filosofie, Empyreum/Wetenschap van God

Om dit goed te begrijpen moet men weten hoe de zon om de wereld draait.

[Drie punten: noordpool, evenaar en zuidpool. Dante plaatste 'Maria' eerder als 'markering' op de Noordpool.] Nu deze drie punten op de aardbol zijn aangegeven, is gemakkelijk te zien hoe de zon eromheen draait. De hemel van de zon maakt een omwenteling van west naar oost, die niet recht maar schuin tegen de dagelijkse beweging van dag en nacht ingaat. Hierdoor door snijdt haar middencirkel, die zich op gelijke afstand bevindt van de beide polen waarbinnen het lichaam van de zon zich bevindt, aan het begin van het teken van de Ram en aan het begin van dat van de Weegschaal de cirkel tussen die twee genoemde polen, omdat hij twee bogen beschrijft, zowel naar het noorden als naar het zuiden, die zich van deze cirkel verwijderen. De verste punten van deze bogen staan aan beide zijden even ver van de eerste cirkel af, namelijk drieëntwintig graden en één punt: bij het ene punt begint de Kreeft en bij het andere de Steenbok. Het gevolg daarvan is dat Maria de zon bij het begin van de Ram, als zij de cirkel tussen de eerste polen kruist, boven langs de aarde, of beter de zee, ziet draaien als een molensteen waarvan slechts de helft te zien is: zij ziet de zon in een spiraal van iets meer dan eenennegentig rotaties stijgen en dalen.

II, 6

Commentaar bij 'op het uur'

Waar gezegd wordt: *op 't nnr.* moet men voor ogen houden dat het woord uur voor de sterrenkundigen twee betekenissen heeft. De ene is dat de dag en de nacht samen vierentwintig uur tellen, dat wil zeggen twaalf van de dag en twaalf van de nacht, hoe lang of kort de dag ook moge zijn. En deze uren verdelen zich over de dag en de nacht al naar gelang de dag en de nacht groeien of krimpen. Deze uren, die door de Kerk worden bedoeld als zij over Priem, Terts, Sext en Noon spreekt, zijn de uren van de tijd. De andere betekenis is dat de dag en de nacht samen weliswaar vierentwintig uur tellen, maar dat de dag soms vijftien uur telt

en de nacht negen, en de nacht soms zestien uur en de dag acht, al naar gelang de dag en de nacht in lengte groeien of afnemen. En deze worden de gelijke uren genoemd. In het equinoctium vallen beide soorten uren samen omdat dag en nacht dan aan elkaar gelijk zijn.

De Monarchie (1307-1308)

(Monarchia)
Vertaling: R.F.M. Brouwer
De monarchie en andere politieke teksten
Ambo, Amsterdam 1993

Boek III, 3. Fragment

Bij wijze van inleiding tot de behandeling van het derde vraagstuk moet ik het volgende opmerken. Met de bewijsvoering inzake het eerste vraagstuk stelde ik mij ten doel de onwetendheid daaromtrent te verhelpen; het was mij er niet om te doen een twistpunt te beslechten. Bij de tweede kwestie stond me min of meer gelijkelijk het een zowel als het ander voor ogen; want ook daar gold in veel gevallen dat er allerlei dingen zijn die we niet weten, zonder dat dat nu meteen de inzet hoeft te zijn van onenigheid en strijd. Zo kent bijvoorbeeld de meetkundige de kwadratuur van de cirkel niet, maar dat is niet iets waarover hij polemiseert. Een theoloog doet dat evenmin over de vraag hoeveel engelen er zijn, ook al weet hij daar het antwoord niet op. De Egyptenaren weten niets over de staatsvorm van de Scythen, maar dit onderwerp geeft dan ook geen aanleiding tot meningsverschillen.

De Goddelijke Comedie

(Divina Commedia)
Vertaling: Ike Cialona en Peter Verstegen
Amsterdam, Polak & van Gennep, 2000

De Hel

I, 1-3

Begin van de Divina Commedia
Nel mezzo del camin di nostra via
mi ritrovai per una selva oscura
ché la diretta via ere smarrita.

Op het midden van ons levenspad gekomen,
kwam ik bij zinnen in een donker woud,
Want ik had niet de rechte weg genomen.

IV, 142-144

Geleerden uit de oudheid worden geacht, maar zitten toch in de eerste kring van de hel omdat ze niet gedoopt zijn.

Ik zag ook Plato daar en Socrates
Die hem, vooraan, met groot respect aanschouwden,
En Heraclitus en Empedocles;

Democritus, die 't al op toeval bouwde,
En Anaxagoras, Diogenes,
Thales en Zeno uit de kring der Ouden;

De kruidengarder Dioscorides,
Cicero, Linus, Orpheus waren daar en
Seneca en de arts Hippocrates;

Euclides, Ptolemaeus; en ook waren
Galenus en arts Avicenna daar,
Averroes, auteur der commentaren.

V, 1-3

De Hel is een gigantische trechter die in de aarde is uitgehoud; de diepere kringen zijn steeds kleiner.

Wij kwamen bij de tweede kring en zagen
dat hij een minder weidse omvang heeft,
maar dat meer smart zich uit in luider klagen.

XXIX, 4-9

Mijn leidsman zei: 'Wat treft je hier zozeer?
Waarom staar je nog steeds naar die gewonden,

Dit jammerlijk verminkte schimmenheir?

Zo heb ik je tevoren nooit bevonden.
Tel toch hun aantal niet; de omloop moet
Ruim twintig mijlen⁷ zijn op deze ronde.

XXX, 82-87

Ach, zat er in mijn lijf nog zoveel leven
Dat ik één duim kon gaan in honderd jaar,
Dan had ik mij allang op weg begeven.

Dan zocht ik hem in de misvormde schaar,
Al is de kloof elf mijlen in het ronde,
En breed een halve, nog vond ik hem daar!

XXXIV, 82-87

In het diepst van de Hel zit Lucifer; de grootste der duivels. Vergilius neemt Dante op de rug en klautert langs de vacht van Lucifer. Dante kijkt achteraf om en vraagt: waarom zien we Lucifer nu ineens andersom?

'Wil, voor ik uit de afgrond op mag varen,
Meester,' zei ik, toen ik weer was gaan staan,
'Mijn grote misvatting voor mij verklaren.

Waar is het ijs? Hoe kreeg hij het gedaan
Dat wij hem andersom zien? Kon ten tijde
Van de zonsondergang de zon opgaan?

Hij zei: 'Je bent niet meer aan gene zijde
Van 't middelpunt, waar ik mij langs het haar
Van deze kwade aardworm neer liet glijden.

Zolang ik nog omlaag ging, was je daar.
Maar toen ik keerde, kon je 't punt passeren
Dat alles wat gewicht heeft aantrekt. Maar:

Nu zul je in de hemisfeer verkeren,
Tegengesteld aan waar zich land bevindt
Onder welks zenit men de dood des Heren⁸

7. Tweeëntwintig mijl. Dante: *miglia ventidue*.

Voltrok, die schuldloos alle schuld ontbindt.
Je hebt een cirkelvlak onder je voeten,
Keerzij van Judas' kring, en hier begint

De dag als men daar juist de nacht begroette.
Hij langs wiens vacht wij daalden: immermeer
Blijft hij hier in het ijs gekluisterd boeten.

De Louteringsberg

I, 13-30

*Aan het strand van het meer dat overgestoken moet worden
om de Louteringsberg te bereiken. De blik kan nu weer
naar boven worden gericht. Dante ziet Venus en het Zuider-
kruis.⁹*

De lucht had van oosters saffier de zoete
En klare tint; tot aan de eerste sfeer
Was er geen wolk te zien op onze route.

Reeds vond mijn blik zijn oude vreugden weer,
Toen ik mij uit de doodse lucht bevrijdde
Die oog en borst benauwd had, meer en meer.

De schone dwaalster die ons blijft verblijden
Met liefde, schonk de oost haar milde lach,
De Vissen dovend die haar begeleidden.

Ik keek naar rechts en nu zag ik op slag
Vier sterren aan de pool ertegenover,
Die sinds de eerste mensen niemand zag.

De hemel straalde met zijn vonkentover.
O Noorderland, verweduwd is uw staat:

8. Dante plaatst de Louteringsberg op aarde op het tegenpunt van Jerusaleem

9. Dante situeert de Commedia ook in de tijd. Het is op dit moment nog donker, en op de ochtend van Pasen, 8 april 1300. Op dat moment was in tegenpunt van Jerusaleem de volle maan zichtbaar en Venus (schone dwaalster in het Oosten) niet. Aldus de moderne sterrenkunde.

Niets van dat sterrenlicht bleef voor u over.

Toen ik aan dit gezicht mij had verzaad,
En naar de eerste pool mijn blik liet glijden,
Zag ik niet meer de Wagen die daar staat.

II, 1-7

Tijdzones.

De zon zonk weg waar de meridiaan¹⁰
Een cirkel vormt welks zenit is gelegen
Boven Jeruzalem, en op zijn baan

Ertegenover was de nacht ontstegen
Aan Ganges' stroom, met Libra, die zijn hand
Ontvalt wanneer zijn duur gaat overwegen.

Ik zag Aurora op mijn plaats aan 't strand,
Wier wangen eerst nog bleek en roze waren,
Verkleuren tot oranje hemelbrand.

II, 103-108

*een verwijzing naar de precessiebeweging, zie Convivio III
hierboven.*

Heeft hij meer faam die een lang leven leidde
Dan wie voorbarig uit het leven scheidt,
Zodat hij enkel kinderwoordjes zeide,

Na duizend jaar die voor de eeuwigheid
een tel zijn naast het eindeloos bewegen
Der traagste sfeer die door de hemel glijdt?

IV, 52-75

De zon gaat langs het Noorden...

Wij gingen zitten om te overwegen,
Naar 't oosten ziende, hoeveel van de wand
Gelukkig al achter ons was gelegen.

10. Vertaling van Frans van Dooren: *Intussen had de zon de horizon bereikt waarvan de middagcirkel met zijn hoogste punt recht boven Jeruzalem staat.*

Eerst richtte ik mijn blikken naar het strand,
Toen naar de zon. Hoe heb ik opgekeken
Omdat haar licht scheen van de linkerkant!

Mijn dichter zag waarom ik niet kon spreken:
Ik zag de zonnekoers verbijsterd aan:
Zij is tussen de noord en ons gebleken!

'Was Castor en was Pollux meegegaan,'
Zei hij, 'met haar die beide hemisferen
Gelijk een spiegel licht brengt op haar baan,

Dan zou de rode zodiak roteren,
Als hij zijn oude route niet verliet,
In een veel krapper baan nabij de Beren.

Bedenk, opdat je de verklaring ziet
Waarom de berg en Sion zich bevinden
Aan elkaars tegenpool, met in 't verschieft

Eenzelfde horizon: die twee zijn in de
Noorder- en zuiderhemisfeer, zodat
De weg die Phaethon niet wist te vinden,

Hier deze kant op gaat, terwijl dat pad
Ginds naar de andere zijde wordt doorlopen;
Dit is iets wat je makkelijk bevat.'

'Meester,' zei ik, 'nu gaan mijn ogen open;
Eerder was het te moeilijk voor mijn brein
En dorst ik op dit inzicht niet te hopen.

XXVII, 1-9

*Schemering rond de Louteringsberg. In Spanje staat de
Weegschaal in het Zuiden.*

De zon verlichtte met haar eerste stralen
De stad waar Christus in de groeve lag,
De Ebro stroomde onder Libra's schalen,

De Ganges gloeide, midden op de dag,
En schemer kwam bij ons het licht verdringen,
Toen ik Gods vreugdevolle engel zag,

Buiten de vlammenzee waarlangs wij gingen,
En hem met luide stem het bijbelwoord
'Zalig wie rein van hart zijn!' hoorde zingen.

XXXI, 55-60

Dante ziet Beatrice terug. Zij verwijt hem iets. Vergelijk met hoofdstuk V uit de Vita Nuova.

Je had, zodra besef je hart doorboorde
Van aardse valsheid, opwaarts moeten gaan
Met mij, die niet meer tot de aarde hoorde.

Maar jij vergat je vleugels uit te slaan.
Een jonge vrouw, een aantal efemere
Geneugten hielden je bij mij vandaan.

XXXI, 118-127

Dante ziet de griffioen weerspiegeld in de ogen van Beatrice. Hij kan niet tegelijk adelaar en leeuw zien. Aan het eind van de Commedia zal hij in een mystieke flits wel twee dingen tegelijk zien. Zie aldaar.

Met duizenden verlangens, heet als vuur,
Aanschouwde ik die ogen, opgeheven
Naar 't dier met zijn tweeledige natuur.

Zijn spiegelbeeld kwam in haar blik tot leven,
Waarin hij nu eens als een adelaar
En dan weer als een leeuw werd weergegeven.

De griffioen heeft niet bewogen, maar
Eén beeld bleek steeds het ander te vervangen;
En, lezer, dat vond ik zo wonderbaar

Dat mijn verrukte blik eraan bleef hangen.

Paradiso

I, 37-42

Een berucht moeilijke passage.

De cirkels kunnen zijn: hemelevenaar, horizon, ecliptica, hemelmeridiaan door lente en herfstpunt van de zon.

De lamp der wereld kiest de plaats waar zij
Zal rijzen naar gelang het jaargetijde;
Maar komt zij op vanuit het punt waar wij

Vier cirkels met drie kruisen onderscheiden,
dan stempelt zij de aardse was met kracht,
Met gunstiger gesternte aan haar zijde.

II, 94-132

Dante denkt aanvankelijk dat de vlekken op de maan op verschillen in dichtheid duiden. Beatrice onderricht hem in elementaire optica en geeft en passant een toelichting op de hemelsferen.

Maar wat je voor onlogica behoedt
Is onderzoek: dat zal de krachtbron blijken
Die jullie aardse wetenschappen voedt.

Je zet drie spiegels neer, twee op gelijke
Afstand van jou, en een daartussen die
Veel verder staat, zover je oog kan reiken.

Zet nu achter je rug een lamp, en zie:
Haar licht wordt naar je blik teruggedreven,
Daar het weerspiegeld wordt door alle drie,

Terwijl de verste spiegel toch met even
Veel kracht uit deze meer verkleinde bron
Het luisterrijke schijnsel weer zal geven.

Welnu, zoals een landschap door de zon
Ontdaan wordt van de sneeuwlaag op zijn weiden,
Zodat haar kou en kleur verdwijnt, zo kon

Je geest zich van de loze last bevrijden
Van een verkeerd idee; ik vul hem weer
Met licht dat zich er fonkelend zal spreiden.

Onder het empyreum is de sfeer
Die alle andere beweegt, gelegen;
Uit haar daalt kracht in het heelal terneer.

De sfeer daaronder geeft die kracht, gekregen
Van boven, aan de sterren die zich daar,
Met haar, maar op een vaste plaats, bewegen.

Meer sferen wentelen zich onder haar,
Afzonderlijk van haar, en alle zeven
Hebben een eigen doel en invloed, maar

Al deze hemeldelen zijn verweven,
Dankzij een van omhoog gekregen macht
Die elk weer naar beneden door zal geven.

Zie hoe ik je langs deze wegen bracht
Naar wat je weten wou. Ik wil je leren
Hoe je je doel bereikt op eigen kracht.

De hemel moet zich laten inspireren
Door Gods gezanten tot zijn wenteling:
De hamer kan de smidshand niet ontberen;

En ook de fraai besterde achtste kring
Zet, door de hoogste wezenheid bewogen,
De stempel van het beeld dat hij ontving.

X, 1-21

Beschrijving en functie van de schuine hemelcirkel, de ecliptica.

Wil, lezer, een moment mijn ogen lenen
En zie de grote wielen die zich daar
Hoog in de hemel korte tijd veren.

Zie deze schepping van de Kunstenaar,
Die Hij zo liefheeft dat Hijzelf Zijn ogen
Geen ogenblik laat afdwalen van haar.

De ene cirkel is schuin afgebogen:
Zo geven de planeten, zon en maan
De aarde wat zij vraagt, naar hun vermogen.

Had deze cirkel niet een schuine baan,
Dan was de hemel machteloos gebleken
En zou op aard geen levenskracht bestaan;

En als die baan niet zo was afgeweken,
Dan zou op beide helften van de aard
Een groot deel van de ordening ontbreken.

Blijf rustig zitten, lezer. Denk bedaard
Aan wat ik u als voorproefje liet weten,
Opdat het u verheugt, en niet bezwaart.

De spijs is opgediend; u mag haar eten.
Het wordt weer tijd dat ik mijn zorg besteed
Aan wat mij als mijn taak is toegemeten.

De zon, die als de krachtigste planeet
Haar invloed op de aarde neer laat stromen,
Waar men de tijd aan haar beweging meet,

Had afscheid van de evenaar genomen
En wentelde nu in de schroeflijn rond
Waar in ze daaglijks eerder op zal komen.

XIII, 121-126

Wie, onervaren visserman op zee,
De waarheid zoekt, maar zonder haar moet keren,
Draagt op de weg terug zijn fouten mee,

Iets wat Parmenides heeft moeten leren,
Melissus, Bryson¹¹ ook, die alle drie
Gevoel voor richting bleken te ontberen,

XVII, 13-18

Dante spreekt met zijn voorvader Cacciaguida. Deze ver-

11. Brysson van Heraclea (na 450 voor Christus) waagde zich aan de kwadratuur van de cirkel. Alexander Aphrodisiensis (210 voor Christus) zegt dat hij het gemiddelde nam van het omgeschreven en ingeschreven vierkant van de cirkel. Veel historici denken, dat Brysson zo dom niet was en een complexere benaderingsmethode had.

telt op ingewikkelde wijze zijn geboortejaar.
Sinds Gabriël Maria heeft verblijd,
Tot aan de dag waarop de vrouw mij baarde
Die nu verkeert in staat van gelukzaligheid,

Ging Mars vijfhonderd malen rond de aarde,
en nog eens drieënvijftig, waarbij hij
Steeds nieuwe warmte bij zijn Leeuw vergaarde.¹²

XVII, 13-18

Dante antwoord, in eerbied voor de heldere zekerheid die Cacciaguida geeft.

O voorzaat die nabij de Schepper leeft,
Gij ziet, zo simpelweg als wij ontwaren
Dat geen driehoek twee stompe hoeken heeft,

Al wat geschieden zal in later jaren
Door in het hoge Punt te schouwen waar
Zich toekomst en verleden openbaren.

XVIII, 64-72

De snelle opgang naar de sfeer van Jupiter.
Zoals soms bij een vrouw in korte tijd
De wangen, gloeiend van een blos, verbleken
Als zij zich van schroomvalligheid bevrijdt,

Zo heeft, toen ik van haar heb opgekeken,
De opvaart naar de blanke zesde ster
Die mij in zich ontving, mij kort geleken.

De flonkerende zielen vormden er
Figuren die de vorm van letters kregen,
Beschenen door de toorts van Jupiter.

XXII, 133-135

De sferen van buiten af gezien

Ik keek door alle zeven hemelkringen

12. Alfraganus geeft 687 dagen voor de omloop van Mars; dat is een bron die Dante kende. Over de '53' is onenigheid wat de Italiaans tekst betreft. Een andere interpretatie houdt het op 50+30.

En zag beneden mij de ronde aard
Zo klein dat ik een lach niet kon bedwingen.

XXIV, 13-18

Vergelijking met een klok.

Als wij een raderuurwerk bestuderen,
Blijkt van één rad de snelheid maar gering,
Terwijl een ander sneller zal roteren;

Zo mat ik aan de vaart der werveling
Hoe gelukkig deze kringen waren,
Daar ieder in zijn eigen tempo ging.

XXVII, 106-117

Het universum, dat met negen sferen
Rondom het niet bewegend midden maalt,
Begint in deze sfeer waar wij verkeren;

En deze hemel wordt door niets bepaald
Dan door Gods geest, de Oorsprong van de zegen
Die hem beweegt en uit hem nederdaalt.

Hij, als een kring rond andere gelegen.
Heeft liefde om zich heen en flonkering.
En Hij die hem omvat, doet hem bewegen.

Geen hemelsfeer bepaalt zijn wenteling.
Maar alles — zoals wij de tien herleiden
Tot tweemaal vijf—beweegt door deze kring.

XXVII, 142-147

De Juliaanse kalender is niet goed.

Voordat de lentezon daar zal gaan stralen
In januari, door een misverstand
In jullie telling¹³, zal een kracht neerdalen

Vanuit de hemel, die stormenderhand
De vloot een nieuwe koers zal laten varen.

13. Vertaling Frans van Dooren: *Maar voordat januari helemaal buiten de winter komt te vallen doordat men daar beneden die paar minuten heeft verwaarloosd.*

XXVIII, 88-92

Een bekend beeld voor grote getallen.

Ik zag, toen zij was uitgesproken, dat
Een vonkenkrans de kringen vergezelde.
Als vuur dat uit roodgloeiend ijzer spat.

Want zij bestonden uit een ongetelde
Hoeveelheid lichten, myriaden meer
Dan alle korrels op de schaakbordvelden¹⁴.

XXXIII, 97 -145

Slot van de Divina Commedia. Dante wenst de goddelijkheid en menselijkheid van Christus tesamen te kunnen zien; hij vergelijkt de moeilijkheid hiervan met de kwadratuur van de cirkel wordt als beeld. Tot slot nog eenmaal de cirkelbeweging, de liefde, de sterren.

En evenzo verbijsterd keek ik naar
Het Licht, dat meer aanschouwing deed begeren
Aandachtig, stil en onverzadigbaar.

De mens raakt door dat Licht te contempleren
Zo in Zijn ban dat het ondenkbaar lijkt
Dat hij zijn blik er ooit van af kan keren,

Want al het goede waar de wil naar reikt
Is in die Bron bijeen, en zo volkomen
Dat alles buiten haar gebrekkig blijkt.

Ik spreek van wat ik zag niet zonder schromen
En stamel als een kind dat zich nog voedt
Met melk die uit de moederborst komt stromen.

Ik kan niet zeggen dat die klare Gloed
Meer vormen kreeg terwijl ik naar Hem staarde —
Hij is zoals Hij was, volmaakt en goed —

14. Dante: *più che 'l doppiar de li scacchi s'inmilla*. Daar zit het verdubbelen van het aantal korrels op de opeenvolgende velden van het schaakbord duidelijker in, zodat de verwijzing naar de beroemde Perzische legende zichtbaar is.

Maar wel dat, toen mijn blik meer kracht vergaarde,
Hij zich allengs, door mijn verandering,
In andere gedaante openbaarde;

Want in die diepe, klare fonkeling
Verschenen er drie cirkels voor mijn ogen,
Anders van kleur, gelijk van tekening.

Twee waren identiek, als regenbogen
Elkaar weerspiegelend; de derde leek
Een vuur, aan beide andere onttoegen.

Hoe ontoereikend is mijn woord, hoe bleek,
Door deze machteloze pen beschreven,
De weergave van dat waarnaar ik keek!

O eeuwig Licht, slechts door Uzelf omgeven,
Dat slechts Uzelf doorgrondt en, zo doorgrond,
Uzelf bemint en toelacht, bron van leven!

Ik bleef aandachtig en met open mond
Naar de aan U gelijke cirkel kijken
Die als reflectie binnen U ontstond,

En zag daarin het beeld van mijn gelijke,
De mens, dat als die cirkel was gekleurd;
Een beeld waarvan mijn blik niet wilde wijken.

Als de meetkundige die het betreurt
Dat hij de cirkel niet vermogt te meten
En die vergeefs naar de principes speurt,

Zo raakte ik toen van de wens bezeten
Meer van het beeld, zijn plaats in deze kring
En zijn versmelting met die vorm te weten.

Al was mijn eigen vleugelkracht gering,
Een bliksemflits trof mijn begripsvermogen
En bracht mij van die dorst verzadiging.

Mijn kracht tot Godsaanschouwing was vervlogen,
Maar als een wiel dat staag zijn kring beschrijft,
Zo werden mijn gevoel en wil bewogen

Door liefde die de zon en sterren drijft.